

Erasmia-Louiza Stavropoulou (Athens)

Ο ΑΡΓΟΝΑΥΤΙΚΟΣ ΜΥΘΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ

Είναι γνωστό ότι ο Γιάννης Ρίτσος στήριξε το θέμα αρκετών από τα καλύτερα ποιήματά του σε πρόσωπα και επεισόδια της ελληνικής μυθολογίας. Αν και η Αργοναυτική εκστρατεία δεν του ενέπνευσε καμιά μεγάλη ποιητική σύνθεση, όπως ο Τρωικός πόλεμος ή ο Μυκηναϊκός και Θηβαϊκός κύκλος, σε εννέα ολιγόστιχα ποιήματα από τις συλλογές *Μαρτυρίες* και *Επαναλήψεις*, εκμεταλλεύτηκε τον μύθο των Αργοναυτών.¹ Είναι γεγονός ότι ο μύθος αυτός δεν γονιμοποίησε την έμπνευση των νεοελλήνων λογοτεχνών στο βαθμό που αυτό συνέβη με τον μύθο του Τρωικού πολέμου. Ωστόσο, το γεμάτο περιπέτειες ταξίδι της Αργώς χρησιμοποιήθηκε ως σύμβολο τόσο του εξωτερικού αγώνα της ζωής όσο και της πορείας προς την εσωτερική αυτογνωσία. Η συμμετοχή στην εκστρατεία πολλών από τους σημαντικότερους ήρωες, θνητούς και ημίθεους, εκείνης της εποχής, προσέδωσε στο μύθο το χαρακτήρα του ομαδικού αγώνα και ο εξιδανικευμένος κοινός στόχος, η απόκτηση, δηλαδή, του χρυσόμαλλου δέρατος, θεωρήθηκε ως η συμβολική απεικόνιση της προσπάθειας για την κατάκτηση ενός ιδανικού.

Στη λογοτεχνική παραγωγή της γενιάς του '30 το ταξίδι της Αργώς εντάχθηκε αφενός στο πολύ ευρύτερο θέμα του ταξιδιού (και μάλιστα του θαλασσινού ταξιδιού) που αναπτύχθηκε τότε σε πλάτος και βάθος ιδιαίτερα στην ποίηση. Αφετέρου συνδέθηκε με την εκστρατεία στη Μικρά Ασία και

¹ Αναλυτική περιγραφή του μύθου της Αργοναυτικής εκστρατείας βλ. στο *Ελληνική Μυθολογία*, Γενική εποπτεία Ι. Θ. Κακριδής, τόμ. 4, Εκδοτική Αθηνών, 126-187. Βλ. και τα λήμματα: «The Golden Fleece» και «Medea» στο *Companion to Literary Myths, Heroes and Archetypes*, edited by P. Brunel, Routledge, London and New York, 1996, 464-467 και 769-778.

την καταστροφή του '22, ειδικότερα στους λογοτέχνες που ήρθαν από την Ανατολή. Ο Γιώργος Σεφέρης στο ποίημα «Αργοναύτες» (*Μυθιστόρημα*) συνδέει ακριβώς το ταξίδι της Αργώς με τα δεινά της Μικρασιατικής εκστρατείας, το θάνατο των στρατιωτών, την περιπλάνηση των προσφύγων αλλά και την λήθη που σκέπασε τόσο τα κατορθώματα όσο και τα δεινά τους: «*Κανείς δεν τους θυμάται. Δικαιοσύνη*».² Από την άλλη, ο Γιώργος Θεοτοκάς στο μυθιστόρημα *Αργώ*, (τίτλος που χρησιμοποιήθηκε σε πολλά κείμενα της εποχής), δίνει και τις δύο πλευρές του μύθου, τη θετική, δηλαδή την προσπάθεια εκπλήρωσης ενός σημαντικού στόχου και την αρνητική, την αρπαγή του χρυσόμαλλου δέρατος και το βίαιο τέλος των πρωταγωνιστών του: «*Στα μάτια τους, το караβάκι της Αργώς ταξίδευε κιόλας προς τις μεγάλες θάλασσες και τις μεγάλες φουρτούνες, προς το άγνωστο, προς το Χρυσόμαλλο Δέρα, που τους σαγηνεύει και τους ενθουσίαζε, χωρίς να μπορούν να το καθορίσουν. Το Χρυσόμαλλο Δέρα. Το ζύπνημα του ελληνικού πνεύματος, η δημιουργία, η Αναγέννηση, η Δόξα...*»³

Τα ποιήματα του Ρίτσου είναι, βέβαια, πολύ μεταγενέστερα από τα προηγούμενα κείμενα. Ο χρόνος της γραφής τους αλλά και η αριστερή ιδεολογία του ποιητή καθρεφτίζονται στο συσχετισμό του μύθου με τα σύγχρονα γεγονότα. Προκαταβολικά μπορώ να πω ότι για τον Ρίτσο αυτό το περιπετειώδες ταξίδι συμβολίζει τους αγώνες του ελληνικού λαού και γενικότερα της ανθρωπότητας για έναν κόσμο ελευθερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Στόχος, λοιπόν, της ανακοίνωσής μου είναι να δείξω ακριβώς πώς ο Ρίτσος προσεγγίζει με την ποίησή του αυτό τον αρχαίο μύθο: αφενός διαβάζοντας με τρόπο κριτικό την αρχαία μυθολογία, αφετέρου σχολιάζοντας με τρόπο έμμεσο αλλά πολύ παραστατικό σύγχρονα γεγονότα.

Όπως έχει ήδη παρατηρηθεί από την κριτική, στις *Μαρτυρίες* και τις *Επαναλήψεις* αποτυπώνονται δύο αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά της δημιουργικής πορείας του: πρώτον, η καλλιέργεια – παράλληλα με τις μεγάλες σε έκταση συνθέσεις του – σύντομων, ολιγόστιχων, ενίοτε επιγραμματικών ποιημάτων.⁴ Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ότι με αφετηρία τη Δεύτερη Σειρά των *Μαρτυριών*, αλλά, πολύ περισσότερο μέσα στις *Επαναλήψεις*, θέματα εμπνευσμένα από την αρχαία ιστορία και μυθολογία, που ήδη είχε χρησιμοποιήσει ο Ρίτσος στις μεγάλες συνθέσεις της *Τέταρτης*

² Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ενδέκατη έκδοση, Ίκαρος, Αθήνα 1977, 47.

³ Γ. Θεοτοκάς, *Αργώ*, τόμ. Α', Ογδοη έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 1980, 58; Βλ. και άλλες αναφορές στο τόμ. Α', 56-58, 310 και τόμ. Β', 172-175.

⁴ Π. Πρεβελάκης, *Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος. Συνολική θεώρηση του έργου του*, Κέδρος, Αθήνα, 1981, 322-323; Βλ. και τις παρατηρήσεις της Χ. Προκοπάκη, «Η πορεία προς τη Γκραγκάντα ή οι περιπέτειες του οράματος», *Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο*, Κέδρος, Αθήνα, 1981, 308.

Διάστασης, περνούν και στα ολιγόστιχα ποιήματά του.⁵ Έτσι οι δύο αυτές συλλογές φαίνονται να συνδέονται ως ένα βαθμό όχι μόνο θεματικά αλλά και ως προς τον τρόπο της γραφής τους.

Επομένως το ακόλουθο γενικό σχόλιο του Ρίτσου για την Πρώτη Σειρά των *Μαρτυριών*, ένα από τα ελάχιστα αυτοαναφορικά κείμενα του ποιητή, μπορεί να χρησιμεύσει ως οδηγός του αναγνώστη και για τις δύο ποιητικές συλλογές: «*Τα ποιήματα [αυτά] δε διστάζουν να ξεπερνούν την ουδέτερη παρατήρηση [...] και να τείνουν προς έναν ορισμό, προς μια ακριβολογία, συνομιλία, και μάλιστα, κάποτε, προς μίαν εξακρίβωση αιτιών, προς μια επεξήγηση, κι ακόμη προς μια συγκεκριμένη υπόδειξη, παρότρυνση, νουθεσία, λύση, συμπέρασμα και συμβουλή. Όχι, βέβαια, πάντα: μα συχνά, – στο βαθμό που η καθαρότητα της τέχνης μπορεί να επιτρέψει τη διαχτυκτικότητα της εξομολόγησης ή τη σχολαστικότητα της διδασκαλίας, και στο βαθμό που η φυσική, ασκημένη κ' επίκτητη σεμνότητα της ποίησης, δίνει το δικαίωμα στον ποιητή να πάρει τη θέση και το ύφος του εξομολογούμενου, του εξομολογητή, του ηθοπλάστη, ή και του δάσκαλου ακόμη.*»⁶ Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε προκαταβολικά ότι πρόκειται γενικά για ποιήματα «διδασκτικά», στα οποία χρησιμοποιείται ο αρχαίος μύθος ή η ιστορία ως γνώση κοινή που μοιράζεται ο ποιητής με τους αναγνώστες του, ως ένα πρώτο επίπεδο επικοινωνίας για να προχωρήσει κατόπιν στον βαθύτερο σχολιασμό, το φωτισμό και την αποκάλυψη άλλων πτυχών των γνωστών μυθολογικών θεμάτων του.

Η κριτική έχει ήδη υποστηρίξει ότι – ιδιαίτερα στα εμπνευσμένα από τη μυθολογία κείμενα – η ποίηση του Ρίτσου σχετίζεται ως ένα βαθμό με την ποίηση του Καβάφη, όχι στα θέματα αλλά στον τρόπο γραφής με τις παρενθέσεις, «*όταν αποξενώνουν – στην μπρεχτική σημασία του όρου – μια "θέση" που διατυπώθηκε στ' αμέσως προηγούμενα*», με τις ερωτήσεις, «*όταν αίρουν ή αμφισβητούν – προσωρινά – την καταφατικότητα μιας προηγούμενης "θέσης"*» και με τη «*νοηματική αμφισημία*».⁷ Θα ήθελα να συμπληρώσω εδώ ότι, όπως θα δούμε και στα ποιήματα που θα σχολιάσω στη συνέχεια, οι δύο μεγάλοι ποιητές μοιράζονται και ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό: στους τελευταίους στίχους των ποιημάτων τους με ένα ανατρεπτικό σχόλιο μεταβάλλουν την προοπτική με την οποία παρουσιάζονται ως το σημείο εκείνο να αντιμετωπίζουν το θέμα τους.

⁵ Βλ. «*Ο Ρίτσος από το 1957 και εξής προσεγγίζει το αρχαίο ελληνικό παρελθόν και χρησιμοποιεί στο έργο του θέματα από την τραγωδία, τη μυθολογία ή την ιστορία*» (Γ. Γιατρομανωλάκης, «*Ιστορική επιφάνεια και βάθος*, Μελέτη πάνω σε δυο συνθέσεις του Γιάννη Ρίτσου», *Αφιέρωμα...*, ό.π., 196); Βλ. και Προκοπάκη, ό.π., 315, 321-322, 328-333.

⁶ Γιάννης Ρίτσος, «*Σαν εισαγωγή στις "Μαρτυρίες"*», *Μελετήματα*, Δεύτερη έκδοση, Κέδρος, Αθήνα, 1980, 99.

⁷ Γ. Βελουδής, «*Ο καθαφικός Ρίτσος*», *Αφιέρωμα...*, ό.π., 181.

Από τα εννέα σχετικά ποιήματα, που θα με απασχολήσουν εδώ, δύο βρίσκονται στις *Μαρτυρίες* (Σειρά Δεύτερη), με τίτλο αντίστοιχα «Απ' την Αργοναυτική εκστρατεία» και «Φινέας», και είναι γραμμένα το 1964-1965.⁸ Δύο, επίσης, είναι ενταγμένα στις *Επαναλήψεις* (Σειρά Πρώτη): πρόκειται για τα «Στη χώρα των Βεβρύκων» και «Το τέλος των Σειρήνων»: η σύνθεσή τους έγινε την ίδια μέρα: στις 16 Ιανουαρίου 1965.⁹ Τα υπόλοιπα πέντε ανήκουν στις *Επαναλήψεις* (Σειρά Δεύτερη), συλλογή που γράφτηκε ολόκληρη το 1968 στο Στρατόπεδο συγκέντρωσης πολιτικών κρατουμένων στο Παρθένι Λέρου. Πρόκειται για τα: «Τα μήλα των Εσπερίδων, Ι» (30 Μαρτίου) «Τα μήλα των Εσπερίδων, ΙΙ» (31 Μαρτίου), «Το χρυσόμαλλο δέρας» (5 Μαΐου), «Ο Τάλως» (6 Μαΐου) και «Η παρακμή της Αργώ» (7 Μαΐου).¹⁰ Αξίζει να επισημανθεί ότι με βάση τις ημερομηνίες γραφής των ποιημάτων σχηματίζονται μικρές ομάδες κειμένων, γραμμένες την ίδια ή τις αμέσως επόμενες μέρες. Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι έτσι δημιουργούνται μικρές θεματικές υποενότητες στις οποίες ο ποιητής καταθέτει διαφορετικές όψεις του προβληματισμού του πάνω στο ίδιο θέμα.

Αν και λόγω του περιορισμένου χώρου που μου αναλογεί δεν έχω τη δυνατότητα να σχολιάσω αναλυτικά τα ποιήματα, επισημαίνω ότι όλα χωρίζονται σε τρεις ανισομεγέθεις αλλά ευδιάκριτες ζώνες από την άποψη της ανάπτυξης του θέματος. Στην πρώτη ο αφηγητής εκθέτει τα γεγονότα ακολουθώντας αρκετά πιστά την γνωστή μυθολογική παράδοση, στη δεύτερη προσθέτει ένα σχόλιο πάνω στο επεισόδιο που αφηγείται, υπογραμμίζοντας το ιδιαίτερο στοιχείο που θα τον απασχολήσει ενώ στην τρίτη, όπως ήδη σημείωσα, πραγματοποιεί μια ανατροπή φωτίζοντας το θέμα του από διαφορετική σκοπιά.

Είναι ακόμη αξιοσημείωτο ότι σε ορισμένα από τα ποιήματα αυτά («Φινέας», «Στη χώρα των Βεβρύκων» και «Το τέλος των Σειρήνων») ο τρίτοπρόσωπος αφηγητής αναφέρεται στο σχετικό επεισόδιο του μύθου, κρατώντας σταθερή χρονική και συναισθηματική απόσταση από αυτό. Στα υπόλοιπα ο τόνος είναι διαφορετικός: ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής αναφέρεται μέσω του α' πληθυντικού προσώπου σε μια ομαδική συνείδηση, ένα «εμείς» που όχι μόνο σχολιάζει τα γεγονότα, αλλά έχει και ένα βαθμό συμμετοχής σ' αυτά, ανήκει σε μια ομάδα συντρόφων. Επιπλέον σε τρία ποιήματα διαμορφώνεται μια σαφής διαφορά ανάμεσα στο χρόνο που εξελίσσεται ο μύθος και στη σημερινή εποχή της αφήγησης μέσω της περιγραφής του χώρου ή χρονικών ενδείξεων («Τα μήλα των Εσπερίδων, ΙΙ»,

⁸ Βλ. τώρα Γιάννης Ρίτσος, *Ποιήματα*, Τόμος Θ', Κέδρος, Αθήνα, 1989, σ. 267 και 268 αντίστοιχα.

⁹ Βλ. τώρα Γιάννης Ρίτσος, *Ποιήματα*, Τόμος Ι', Κέδρος, Αθήνα, 1989, και τα δύο στη σ. 28.

¹⁰ Βλ. τώρα Γιάννης Ρίτσος, *Ποιήματα*, τόμος Γ', ό.π., τα ποιήματα αντίστοιχα στις σ. 49-50, 50, 61, 62, 62-63.

«Ο Τάλως» και «Η παρακμή της Αργώς»). Ο τρόπος γραφής των ποιημάτων επηρεάζει ουσιαστικά τόσο το είδος του σχολιασμού όσο και την ποσοτική και ποιοτική διαβάθμιση αυτού του σχολιασμού.

Αν και όλα αυτά τα ποιήματα γράφτηκαν στο διάστημα μια πενταετίας, αντικατοπτρίζουν δύο πολύ διαφορετικές περιόδους όχι μόνο της ζωής του ποιητή αλλά και της συνολικής ιστορίας του τόπου. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 διακρίνονται για τον άνεμο σχετικής ελευθερίας που σάρωνε τις καταπιεστικές απαγορεύσεις των προηγούμενων δεκαετιών, καθώς η πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική και πνευματική ζωή της Ελλάδας βρισκόταν σε ανοδική πορεία μετά το τέλος του εμφύλιου πολέμου και του απόηχού του κατά την προηγούμενη δεκαετία. Το ίδιο διάστημα αποτέλεσε μια ιδιαίτερα δημιουργική περίοδο της ζωής του ποιητή, που γράφει, μεταφράζει και εκδίδει αρκετά έργα του.¹¹ Αντίθετα, τα ποιήματα που γράφτηκαν το 1968, όταν βρισκόταν στην εξορία με κλονισμένη την υγεία του, αποτυπώνουν, μέσα από τους ποιητικούς τους συμβολισμούς και τις μεταφορές, το τραγικό κλίμα του δεύτερου χρόνου της στρατιωτικής δικτατορίας του 1967, αλλά και της διάσπασης, το Φεβρουάριο του 1968, του ελληνικού κομμουνιστικού κόμματος, ενώ στον ορίζονται μαζεύονταν ήδη σύννεφα για την ανάλογη τύχη της ευρωπαϊκής αριστεράς το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς.

Η διαφορά ανάμεσα στις δύο χρονικές περιόδους είναι ορατή στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται η μυθολογία σε μια σειρά ποιητικών σχολίων στη συλλογή του 1968.

Αφενός ο Ρίτσος διατυπώνει απαξιωτικά σχόλια για τους αρχαίους μύθους είτε για τη σκληρότητά τους είτε κυρίως για την αδυναμία τους να λειτουργήσουν παρηγορητικά στον σύγχρονο άνθρωπο:

*Επαναλήψεις, – λείε, – επαναλήψεις δίχως τέλος· – τι κούραση, θε μου·
όλη η αλλαγή στις αποχρώσεις μόνον – Ιάσων, Οδυσσέας, Κολχίδα, Τροία,
Μινώταυρος, Τάλως, – και σ' αυτές ακριβώς τις αποχρώσεις
όλη η απάτη και μαζί η ομορφιά – δικό μας έργο.
«Ο Τάλως»¹²*

*μπήκαμε μέσα κι ανατρέξαμε και πάλι στη Μυθολογία, αναζητώντας
κάποια βαθύτερη συσχέτιση, μια μακρινή, γενική αλληγορία
να πραιώνει τη στενότητα του ατομικού κενού. Δε βρήκαμε τίποτα.*

«Ούτε η Μυθολογία»¹³

¹¹ Για τη ζωή του Ρίτσου βλ. Α. Κώπτη, *Γιάννης Ρίτσος, Ένα σχεδιάσμα βιογραφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

¹² Οπου και στη σημ. 9, σ. 62.

¹³ Οπου και στη σημ. 9, σ. 51.

Αφετέρου υπογραμμίζει ότι η εποχή στην οποία ζει είναι εποχή αντιηρωική, οι αρχαίοι μύθοι μπορεί να έχουν λησμονηθεί ή να προσεγγίζονται με διαφορετική προοπτική:

*Έτσι που ζέπεσαν οι ανθρώποι, οι ιδέες, οι λέξεις, μήτε πια που
νοιαζόμαστε για παλιές ή για πρόσφατες δόξες*

(«Και διηγώντας τα»)¹⁴

*Μετά το θάνατό τους, πολλές μεταμορφώσεις περάσανε οι ήρωες
στη φαντασία εκείνων που επιζήσαν – φυσικές ή παράδοξες· – [...]*

Ω, αλήθεια,

*πολλά προσφέρανε στους Έλληνες, πριν και μετά το θάνατό τους,
ακόμη κι έτσι - δηλαδή σα φιδία ή σα λιοντάρια.*

Τώρα.

*παρακάσανε οι ήρωες: πέρασε η μόδα τους. Κανένας
δεν τους επικαλείται πια μήτε τους μνημονεύει. Όλοι ζητάμε αντιήρωες.*

[...]

«Μεταμορφώσεις»¹⁵

Οι μύθοι, λοιπόν, σύμφωνα με τον Ρίτσο, μοιάζουν μεταξύ τους και η κριτική ανάγνωσή τους εξαρτάται από τον κάθε αναγνώστη και την εποχή στην οποία ζει. Το πρόβλημα του ηρωισμού, του καθορισμού του ποιος είναι ήρωας ή αντιήρωας, της παρουσίας των συναισθημάτων και των κινήτρων των προσώπων που ζουν πλάι σε έναν ήρωα, είναι από εκείνα που τον απασχολούν σε πολλά ποιήματά του, ιδιαίτερα στην *Τέταρτη Διάσταση*, στο πλαίσιο πάντα του κοινωνικού του οράματος αλλά και του αλληλένδετου βαθύτατου υπαρξιακού προβληματισμού του.

Στον κύκλο των Αργοναυτικών το πρόβλημα αυτό εξετάζεται σε διάφορες πτυχές του με ιδιαίτερα διεισδυτικό τρόπο. Πρώτα απ' όλα ο ποιητής παραμένει πιστός στην παραδεδομένη αφήγηση του συνολικού μύθου. Επισημαίνω, πάντως, ότι επιλέγει να μιλήσει όχι για τα κορυφαία πρόσωπα του μύθου, τη Μήδεια και τον Ιάσονα, αλλά για μερικά δευτερεύοντα, όπως ο Φινέας, ή ο Ύλας. Ο Ρίτσο φαίνεται να υποστηρίζει ότι οι αληθινοί ήρωες δεν είναι μόνο οι πρωταγωνιστές αλλά και εκείνοι για τους οποίους γίνεται ελάχιστος λόγος στα βιβλία και στους «μύθους». Από την άλλη, σύμφωνα με το ποίημά του «Μεταμορφώσεις» οι πολιτικές εξελίξεις ή στενότερα οι κομματικές διεργασίες μπορούν να μεταβάλουν την αξιολογική προοπτική με την οποία αντιμετωπίζεται ένα πρόσωπο ή η μνήμη του, ενώ ο απλός κόσμος έχει πάντα ανάγκη από ήρωες. Ο Ρίτσο δεν

¹⁴ Όπου και στη σημ. 9, σ. 43.

¹⁵ Όπου και στη σημ. 9, σ. 40.

προσπαθεί να ερμηνεύσει με ιστορικούς όρους τους στόχους της πρώτης αυτής κατά τη μυθολογία μας πανελληνίας εκστρατείας, ότι δηλαδή αποτελεί τον απόηχο της μετανάστευσης Ελλήνων προς τον Εύξεινο Πόντο και τη Μαύρη Θάλασσα. Δεν τον απασχολεί, επίσης, η τύχη των προσώπων μετά την επιστροφή τους από την Κολχίδα, αναφέρεται μόνο στο τέλος του караβιού, της μυθικής Αργώς. Δεν παρουσιάζει τις επιτυχίες της εκστρατείας, το θρίαμβο του Ιάσονα, την επιτυχημένη πανελλήνια εκστρατεία, τις νίκες και την υπερπήδηση των εμποδίων αλλά κυρίως τα λάθη, τις αδυναμίες, ακόμη και την αδιαφορία των τρίτων για το κατόρθωμα, ενώ σημαντικό αλλά όχι θετικό ρόλο παίζουν και οι θεοί. Μάλιστα, καθώς πρόκειται για μύθο εστιασμένο στη δράση και όχι στις συγκρούσεις ή στις ψυχολογικές μεταπτώσεις των προσώπων, στα ποιήματα αφηγείται επεισόδια και δεν προβάλλει πρόσωπα.

Για να δώσω μερικά στοιχεία για το καθένα από αυτά τα ποιήματα, θα αρχίσω με τον Φινέα του ομότιτλου ποιήματος, ο οποίος ήταν ο ηλικιωμένος μάντης που βοήθησε τους Αργοναύτες να αντιμετωπίσουν με επιτυχία το πρόβλημα των Συμπληγάδων, αφού τον απήλλαξαν πρώτα από την θεϊκή τιμωρία, δηλαδή τις Άρπυιες που άρπαζαν το φαγητό του. Στο ποίημα αυτό ο Ρίτσος αφηγείται συνοπτικά αλλά πιστά το σχετικό επεισόδιο. Στους τελευταίους στίχους όμως παρουσιάζει τον Φινέα απομονωμένο στη μοναξιά του να στενοχωριέται από την απουσία των αρπακτικών πουλιών και του θορύβου που έκαναν ανοιγοκλείνοντας οι Συμπληγάδες πέτρες. Η κατάληξη αυτή είναι δυσερμηνευτική, εκτός αν προσέξουμε ότι μέσα στο ποίημα ο Φινέας του τίτλου δεν κατονομάζεται αλλά αποκαλείται τρεις φορές «γέροντας». Αν δούμε το ποίημα αυτό στο πλαίσιο ενός υπαρξιακού προβληματισμού, τότε εδώ ο Ρίτσος σχολιάζει την αδυναμία των γερόντων να δεχτούν κάποια μεταβολή στη ζωή τους και την έλλειψη αντοχής τους στη μοναξιά ή υπογραμμίζει ευρύτερα την ανικανότητα των ανθρώπων να προσαρμοστούν στην αλλαγή της ζωής τους ακόμη και αν είναι προς το καλύτερο. Αν, όμως, το διαβάσουμε ως πολιτικό σχόλιο, τότε γίνεται σαφές ότι σχολιάζει τη βασανισμένη ζωή στην οποία είναι συνηθισμένοι οι αριστεροί αγωνιστές.

Ανάλογα στο ποίημα «Το τέλος των Σειρήνων» ο ποιητής εστιάζει σε κάποιον που δεν είχε δυνατό χαρακτήρα, όπως οι άλλοι Αργοναύτες. Πρόκειται για τον «ασυλλόγιστο Βούτη», που δεν μπόρεσε να αντισταθεί στο τραγούδι των Σειρήνων κι έπεσε στη θάλασσα, σώθηκε όμως από τη θεά Αφροδίτη και απέκτησε μαζί της ένα γιο. Η περιπέτειά του, λοιπόν, παρά το τί θα ανέμενε ο αναγνώστης, είχε αίσιο τέλος. Αν και δεν είναι εύκολο να κάνουμε υποθέσεις για το ποιον χαρακτήρα συμβολίζει ο Βούτης, επισημαίνω ότι το ποίημα κλείνει με το αίσθημα της απελευθέρωσης και με την αναφορά σε «πνιγμένους φόβους».

Στο ποίημα «Στη χώρα των Βεβρύκων» σχολιάζει την ιστορία του συντρόφου του Ηρακλή Ύλα, που χάθηκε στη Μυσία. Όμως, στους τρεις τελευταίους στίχους έχουμε μια χαρακτηριστική περίπτωση αμφισημίας, καθώς μας δίνεται ως πιθανή μια άλλη εκδοχή του μύθου, όχι δηλαδή ότι οι Αργοναύτες εγκατέλειψαν τον Ύλα εκεί μαζί με τον Ηρακλή, που τον αναζητούσε, όπως αναφέρεται στη μυθολογία, αλλά ότι ίσως οι δύο σύντροφοι είχαν κανονίσει εκ των προτέρων αυτό τον τρόπο για να αποφύγουν τη συνέχεια του ταξιδιού. Στο κείμενο δεν κατονομάζεται ο Ηρακλής, που, ως σημειωθεί ότι απασχολεί τον Ρίτσο σε αρκετά ποιήματα της Δεύτερης Σειράς των *Επαναλήψεων*.¹⁶ Αυτός ο τρόπος της ελλιπούς πληροφόρησης του αναγνώστη, που πρέπει να γνωρίζει το μύθο για να ανατληφθεί σε ποια πρόσωπα αναφέρεται ο ποιητής, είναι συνηθισμένος στον Ρίτσο.¹⁷

Στα υπόλοιπα ποιήματα, στα οποία κυριαρχεί το συλλογικό «εμείς», ο ποιητής/αφηγητής ενδιαφέρεται να δώσει μια συνολική αποτίμηση της Αργοναυτικής εκστρατείας, κάνοντας παράλληλα σαφή διάκριση ανάμεσα στον απλό κόσμο («εμείς») και την όποια ηγεσία.

Σε δύο από τα ποιήματα αυτά («Απ' την Αργοναυτική εκστρατεία» και («Η παρακμή της Αργώ») θέτει καθαρά το ζήτημα της μνήμης: πρόσωπα και κατορθώματα ξεχάστηκαν από τους νεότερους και παρά τις πληροφορίες που έχουν σωθεί, έγιναν «μισοπραγματικά, μισό του ονείρου» («Απ' την Αργοναυτική εκστρατεία»). Μάλιστα, καθώς «όλα περνάνε, γερνάνε, φηναίνουν -οι ωραίες γυναίκες, οι άθλοι, τα ποιήματα-» («Η παρακμή της Αργώ»), η ουσία των γεγονότων χάνεται και απομένει μια μίμηση πράξης, μια τελετή κενή περιεχομένου, που κανένας δεν σέβεται:

*Η μεγάλη πομπή, μέσ' απ' τα δάση,
με πυρσούς, με στεφάνια, με αυλούς, μ' εφηβικούς αγώνες. Λαμπρό αφιέρωμα,
αλήθεια,
η γερασμένη Αργώ, στο ναό του Ποσειδώνα. [...]
Τότε, ένας γέροντας ναύτης
έφτυσε προς στα πόδια του, τραβήχτηκε στ' ασύλλιο δίπλα και κατούρησε.*

¹⁶ Βλ. και άλλα ποιήματα για τον Ηρακλή στην ίδια συλλογή: «Ο Ηρακλής κι εμείς», «Υπόμνηση», «Για τον Ιόλαο», «Τα μήλα των Εσπερίδων, Ι», «Τα μήλα των Εσπερίδων, ΙΙ», «Ακραίο», «Αγγειογραφία του βου π.Χ. αιώνα» (όπου και στη σημ. 9, σ. 46, 47, 48, 49-50, 50, 51-52, 52).

¹⁷ Βλ. για παράδειγμα τα ποιήματα «Συνέπειες», «Προσέγγιση», «Πρίσματα», τα οποία αναφέρονται αντίστοιχα το πρώτο στον Αλκιβιάδη και τα άλλα δύο στον Οδυσσέα, χωρίς όμως να κατονομάζονται τα πρόσωπα (*Επαναλήψεις*, Σειρά Πρώτη, όπου και στη σημ. 9, σ. 21, 25, 29).

Ακόμη και οι «θεοί» δεν είναι διατεθειμένοι ή δεν μπορούν να βοηθήσουν τους ανθρώπους στις μεγάλες δυσκολίες της ζωής τους («Απ' την Αργοναυτική εκστρατεία»).

Εν μέρει συνδέονται με την Αργοναυτική εκστρατεία τα δύο ποιήματα για την απόκτηση των χρυσών μήλων των Εσπερίδων, θέμα το οποίο αποτελεί ουσιαστικά έναν άθλο του Ηρακλή. Μόνο στο πρώτο γίνεται μια μικρή αναφορά στους Αργοναύτες: *«Μας άρεσε ακόμη που οι Αργοναύτες είδαν μέσ' απ' το πλοίο τους, λίγο πιο πέρα απ' τη λίμνη Τριτωνίδα, του Δράκοντα το πτώμα και τις Εσπερίδες λυπημένες.»* Σ' αυτό το ποίημα σχολιάζεται το επεισόδιο με τον Τιτάνα Άτλαντα, που κρατούσε στους ώμους του τις κολόνες του ουρανού, ενώ στο δεύτερο η κατάληξη του άθλου του Ηρακλή, η επιστροφή δηλαδή των μήλων από την θεά Αθηνά στον Κήπο των Εσπερίδων.

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζουν σχετίζεται με τον έντονα αρνητικό σχολιασμό των μύθων που διατυπώνεται σ' αυτά:

Δεν μας αρέσαν τα ημιθεικά, τα θεϊκά, τα υπερανθρώπινα. Ο μύθος πολύ μπλεγμένος, με πολλές εκδοχές, – δεν ξέραμε το τι εννοούσε· απλώς μαντεύαμε πως έκρυβε πολλά και μικρόλογα·

«Τα μήλα των Εσπερίδων, I»

*Κι ίσως νά 'θελαν έτσι να δείξουν
το μάταιο των άθλων ή τον αιώνιο κύκλο – ανιαρές φιλοσοφίες.*

«Τα μήλα των Εσπερίδων, II»

Το ενδιαφέρον τους εστιάζεται επίσης σε μian άλλη διάσταση των αρχαίων μύθων που προβάλλει ο Ρίτσος. Ενωώ την αισθητική τους αξία και τη σημασία τους για την παραγωγή καλλιτεχνικών έργων:

*Τούτη η μικρή πονηρία [...]
όλο το μύθο τον έφερνε στα μέτρα μας, δίνοντάς του ταυτόχρονα
κάποιον αόριστο και οικείο φωτισμό, μια αισθητική σχεδόν λαμπρότητα.*

«Τα μήλα των Εσπερίδων, I»

Άλλωστε μένει και το κέρδος αυτό: τα δύο αγεία του Μειδία και του Αχεμόρου.

«Τα μήλα των Εσπερίδων, II»

Το ποίημα για το χάλκινο γίγαντα Τάλω, τον φύλακα της Κρήτης, που εμπόδιζε τα πλοία να πλησιάσουν τις ακτές της Κρήτης, διαφέρει αρκετά από τα υπόλοιπα. Όπως και το ποίημα «Το τέλος των Σειρήνων» αναφέρεται σε έναν αντίπαλο των Αργοναυτών, τον οποίο συνάντησαν και εξουδετέρωσαν στο ταξίδι της επιστροφής τους. Είναι, όμως, το πιο σκοτεινό και απαισιόδοξο από όλα. Σ' αυτό ο Ρίτσος προβάλλει την άποψη, που είδαμε προηγουμένως, ότι δηλαδή τα μυθολογικά ηρωικά κατορθώματα μοιάζουν μεταξύ τους σαν κουραστικές επαναλήψεις και ανάλογα με τον τρόπο που τα

βλέπουμε φαίνονται ψεύτικα ή ωραία («*όλη η απάτη και μαζί η ομορφιά – δικό μας έργο*»). Η παρομοίωση των καθημερινών ανθρώπων με τον Τάλω, που είχε μία μοναδική φλέβα σφραγισμένη με ένα καρφί, προκαλεί το φόβο του θανάτου. Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι; Μιλάει άραγε για τους αριστερούς αγωνιστές και για το πιθανό τέλος της ιδεολογίας που οδηγεί στο θάνατο. Ίσως παράλληλα να αναφέρεται σε όλους τους ανθρώπους που ζούν μια ψεύτικη και ανούσια καθημερινότητα στηριγμένοι στις θυσίες των άλλων («Ο Τάλω»).

Στο καλύτερο ποίημα με τον τίτλο «*Το χρυσόμαλλο δέρας*», ο συμβολισμός είναι φανερός και η θέση του Ρίτσου σαφής. Χρησιμοποιεί, βέβαια, το χρυσόμαλλο δέρας με την καθιερωμένη σημασία του, δηλαδή ως σύμβολο κάθε μεγάλου οράματος και στόχου, και την εκστρατεία για την απόκτησή του ως αλληγορική παρουσίαση των αγώνων για την κατάκτηση αυτού του στόχου. Διαπραγματεύεται, όμως, αυτό το θέμα με τρόπο πρωτότυπο και ιδιαίτερη έμπνευση, καθώς μάλιστα η χρονική στιγμή της συγγραφής (8 Μαΐου 1968) είναι εξαιρετικά φορτισμένη από γεγονότα που του επιβάλλουν να μιλήσει αλλά ταυτόχρονα του απαγορεύουν να διατυπώσει με άμεσο τρόπο τη γνώμη του.

Το αρχικό ερώτημα «*Τι το θέλαμε το χρυσόμαλλο δέρας*», που αφήνει την πίκρα της μεγάλης «δοκιμασίας», συνεχίζεται στην πρώτη ενότητα με την απαρίθμηση των τραγικών περιστατικών που συνόδεψαν την προσπάθεια του Ιάσονα για την κατάκτηση του στόχου (τους αλληπάλληλους θανάτους, τα εμπόδια, την κούραση, τους αγώνες). Ο Ρίτσος γράφει κλεισμένους σε στρατόπεδο πολιτικών κρατουμένων και μόλις έχει πραγματοποιηθεί η διάσπαση του ελληνικού κομμουνιστικού κόμματος. Πέρα από την ευρύτερη σημασία που μπορούμε να τους δώσουμε, οι φράσεις «*η καινούργια δοκιμασία*» και οι «*ανώφελοι αγώνες*» υποδηλώνουν αυτά τα γεγονότα.

Πολύ περισσότερο η απόκτηση του δέρατος δημιουργεί τεράστια προβλήματα σ' αυτόν που το κατόρθωσε: «*σε φωτίζει ακέριον, σε δείχνει – στόχο κι αυτών κι εκείνων: [δεν] σ' αφήνει μήτε μια στιγμή στον ίσκιο, σε μια δική σου ελάχιστη γωνιά, να κρυφτείς, να γυμνωθείς και να υπάρξεις*». Κάθε βαθιά πίστη, λοιπόν, και στην προκειμένη περίπτωση στο κοινωνικό όραμα, αλλά και κάθε στόχος που εκπληρώνεται, κάθε επιτυχία που κατακτάται, σε κάνει δημόσιο στόχο επιθέσεων και κριτικής. Προπάντων οι αριστεροί αγωνιστές στην Ελλάδα είχαν να αντιμετωπίσουν διώξεις και φυλακίσεις από το κράτος αλλά και κριτική από τους συντρόφους τους, γίνονταν, όπως λέει ο στίχος «*στόχος κι αυτών κι εκείνων*».

Εκτός όμως από την πολιτική διάσταση υπάρχει και η καθαρά υπαρξιακή, που αφορά στην αγωνιώδη και δύσκολη πορεία του ατόμου στη ζωή, αλλά και η καλλιτεχνική, η προσπάθεια τελείωσης ενός έργου όπως στην περίπτωση του Ρίτσου. Στο ποίημα τονίζεται γενικά ότι κάθε άτομο που

φτάνει με αγώνες στην επιτυχία του σκοπού του έχει κατόπιν να αντιμετωπίσει το δύσκολο αγώνα να διατηρήσει ό,τι κατέκτησε, αγώνας που διαρκεί ολόκληρη τη ζωή του.

Ωστόσο, με τον τελευταίο στίχο του ποιήματος ο Ρίτσος εξουδετερώνει όλες τις προηγούμενες αρνητικές σκέψεις, εξισώνοντας την ίδια τη ζωή με τον αγώνα όχι για την απόκτηση αλλά για την κατοχή και φύλαξη του αποκτημένου δέρατος, του κατακτημένου σκοπού: *«Όμως, τι θα 'ταν η ζωή μας δίχως τούτο το χρυσό (καθώς λέμε) μαρτύριο;»*

Το ερώτημα, λοιπόν, του Καβάφη: *«Και τώρα τι θα γένουμε χωρίς βαρβάρους»* («Περιμένοντας τους βαρβάρους») το οποίο αναφέρεται σε έναν ματαιωμένο στόχο που θα μπορούσε να δώσει κάποιο νόημα στη ζωή, καθώς και η πρόταση του ίδιου ποιητή στο ποίημα «Ιθάκη» να απολαμβάνει κανείς την πορεία προς το στόχο, που κάποτε αποδεικνύεται σημαντικότερη από τον τελικό προορισμό, βρίσκουν ολοκληρωμένη απάντηση σ' αυτό το ποίημα του Ρίτσου.¹⁸ Δεν έχει σημασία μόνο η χάραξη υψηλών στόχων, η προσπάθεια δεν ολοκληρώνεται μόνο με το φτάσιμο στην κορυφή γιατί αυτή η κορυφή δεν είναι το τέρμα αλλά η αρχή μιας δύσκολης πορείας για την οποία χρειάζεται επαγρύπνηση, συνέπεια και νέες προσπάθειες.

¹⁸ Βλ. Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα, Α' (1896-1918)*. Φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα, 1969, «Ιθάκη», 23-24 και «Περιμένοντας τους βαρβάρους», 107-108.